

TERRITORI I ACTIVITAT A L'ALT PIRINEU.

Amb un peu a la neu i l'altre al Passeig de Gràcia

Ignasi Aldomà

Publicat a la revista Àrnica editada pel Consell Cultural de les Valls d'Aneu, dins la secció Beçulla. Número 47, desembre 2000.

<http://www.aneu.cat/wp-content/arnica/arnica-47.pdf>

Una estructura urbana feble i dependent

Durant la primavera d'aquest 2000 alguns estudis s'han despenjat amb una conclusió xocant: l'alt Pirineu, o almenys una bona part de les comarques dels Pallars, Vall d'Aran, Alta Ribagorça i, fins i tot, l'Alt Urgell, forma part de la regió metropolitana de Barcelona. Ho dedueixen a partir dels desplaçaments que efectuen les persones per anar a treballar, segons les respostes que aquestes mateixes persones donen en els censos o padrons de població que es fan cada cinc anys. Màgia! Potàgia!; segons els documents anteriors cada dia hi ha una gran quantitat de pirinencs, en molts municipis un 15% o més dels residents, que es desplacen a l'àrea metropolitana de Barcelona per treballar¹.

Ep!, atenció!. No és gens fàcil destriar el gra de la palla en el camp de les estadístiques demogràfiques, però està clar que no tots els empadronats en els municipis muntanyencs hi resideixen; molts viuen la major part del temps a Barcelona i entorn, i això explicaria la distorsió provocada per les estadístiques oficials, que pel mateix motiu també resulten enganyoses a l'hora d'assenyalar una recuperació demogràfica dels municipis de muntanya.

En qualsevol cas, i a banda dels paranys, l'estadística de la mobilitat laboral comença a donar motius per plantejar-se l'estreta relació existent entre el Pirineu i la metròpoli. No és un fet nou ; un altre indicador com són les trucades telefòniques posava de manifest, ja l'any 1972, com una part important dels municipis de la Vall d'Aran, la Ribagorça i els Pallars tenien com a primer lloc de relació Barcelona ciutat. A la resta de comarques interiors, les relacions telefòniques s'establien preferentment amb capitals regionals com Lleida i Reus o amb el centres comarcals, amb una excepció també significativa; els municipis de la Terra Alta i alguns veïns de la Ribera d'Ebre. ¿Què ens ve a dir tot plegat?².

La interpretació més tímida diria que les comarques més despoblades són les que mantenen uns vincles més intensos amb Barcelona gràcies a l'elevada proporció d'emigrats que mantenen familiars o la casa de vacances i caps de setmana en el lloc d'origen. Més al fons, es descobreix que Vielha, Sort, el Pont de Suert o Esterri d'Aneu, és a dir, els centres històrics del Pirineu més central no han acabat de jugar el paper de capitalitat que els hi pertocava i les relacions socials i econòmiques s'han teixit preferentment amb l'exterior; per anar a veure el metge especialista o per a comprar el tractor ha calgut anar a la Seu d'Urgell, a Tremp o a la Pobla, quan no directament a Lleida, i, posats a fer, no venia d'uns quilòmetres més, i s'ha apostat pel segur anant a Barcelona. Però, això no és tot, i la força de les relacions amb Barcelona

depenen tant o més de la voluntat dels barcelonins, que no de les decisions dels pirinencs³.

Un tren perdut o que mai passà; la industrialització

L'escàs poder d'atracció dels centres pirinencs, que es pot relacionar amb un contingent poblacional relativament escàs, amb el tancament de la població local en petites valls o amb determinants històrics particulars, no és una simple regla de tres de grandàries com podria donar a entendre el fet que Sort (946), Esterrí d'Aneu (707), Vielha (705) o el Pont de Suert (511) entrin al segle XX amb menys de 1000 habitants; Tremp en tenia 2.054 el 1900, la Pobla de Segur 1.549 i la Seu d'Urgell 3.044. La feblesa de la capitalitat té més aviat a veure amb el fet que ha mancat un desenvolupament de les activitats comercials, dels professionals liberals o dels oficis menestrals que alimentés el creixement i la renovació urbanes. I aquesta darrera circumstància té molt a veure amb un fet capdal per al Pirineu actual; la manca d'iniciatives industrialitzadores autòctones i la subjecció dels recursos del territori pirinenc a les necessitats de la industrialització endegada a l'àrea de Barcelona.

Cap a la segona meitat del XIX des del Pirineu s'incorporaren algunes de les modernes tècniques de la revolució industrial; fàbriques de llana mogudes per la mecànica hidràulica i empreses productores d'electricitat, que s'afegiren als molins i serradores hidràulics més antics. Tot plegat, però, no arribà a la dimensió de les antigues fargues que aleshores mateix anaven tancant i les noves empreses, que es troben força escampades pel territori, romangueren en l'àmbit familiar i amb un caràcter rural. La força de la industrialització pròpiament dita no s'havia de fer present fins el 1911, quan es constitueixen les dues societats de capital estranger que immediatament (el 1912 s'inaugura la central de Cabdella Auxiliar) ompliran el Pirineu de grans centrals hidroelèctriques per a l'abastament de la indústria barcelonina⁴.

La construcció de les centrals hidroelèctriques comportà en molts aspectes la introducció de la nova societat urbana al Pirineu; nous accessos al país i a l'alta muntanya, creixement i renovació d'alguns nuclis, treballs assalariats, nous hàbits de consum. Al costat de les esglésies romàniques i de les construccions civils medievals i modernes, les edificacions construïdes per les companyies hidroelèctriques constitueixen l'arquitectura més destacada dels centres urbans actuals i, no cal dir, que les infraestructures de les centrals hidroelèctriques representen, per bé o per mal, la intervencions més impactants en el paisatge muntanyenc. El servei de les centrals ha estat també una font destacada i permanent de llocs de treball i ingressos fins fa poc, quan l'automatització de les centrals en els anys 1990 ha fet prescindibles els operaris (dels 223 ocupats d'Enher a l'Alta Ribagorça n'han de quedar 25 i aquesta és la tònica general) i els afanys d'eficiència han eliminat les inversions supèrflues.

Si el mite de la indústria hidroelèctrica que havia de redimir el Pirineu del despoblament i la misèria ha quedat reduït amb el temps al sou de quatre assalariats, la contribució d'aquesta indústria al procés general d'industrialització del Pirineu tampoc presenta un balanç massa gloriós. D'entrada, les grans centrals significaren la desaparició dels petits

aprofitaments hidroelèctrics autòctons, que quedaren infeudats per les grans empreses, i ja és prou significatiu, també, que l'únic productor i distribuïdor autòcton d'electricitat que s'ha mantingut sigui la Productora Eléctrica Urgelense (PEUSA) a la Seu d'Urgell. Després i malgrat les intervencions paternalistes puntuals d'alguna companyia com Enher (mines de Malpàs i Cierco, cimentera Pirineo de Serrallo, serradora i piscifactoria del Pont), la inducció de nova activitat industrial ha estat nul·la. Actualment, per altra part, els drets d'explotació de l'aigua de les companyies limiten i condicionen altres usos alternatius, per bé que, en aquest cas, les infraestructures hidroelèctriques també ofereixen oportunitats de nova activitat com ara els embassaments o el transport per cable.

Fet i dit, l'expansió de l'activitat manufacturera des de Barcelona s'aturà a la colònies de la conca del Llobregat. Més a ponent, l'aigua servirà només per produir d'energia per l'exterior, i aquest serà el tren definidor per excel·lència de les comarques pirinenques occidentals. A través del temps no mancaran serradores, mines o pedreres, ni tampoc manufactures d'objectes de fusta, metall o ceràmica; però seran empreses efímeres, de tecnologia i dimensió artesanal o sense gaire projecció exterior. No cal patir avui per la contaminació industrial; les aigües pirinenques baixen clares, i la llunyania sembla dissuadir, fins i tot, la instal·lació dels abocadors i plantes de tractament de residus que avui dia marquen la crònica diària de les comarques interiors.

La industrialització malbaratada de l'agricultura

Per altra part, el fracàs de la industrialització s'ha d'entendre també com a fracàs de la transformació de l'agricultura pirinenca. L'esforç autòcton ha estat en aquest cas important i relativament matiner i segueix un procés de difusió territorial que es repeteix en múltiples innovacions. A finals del XIX la Cerdanya envia ja mantega i formatges a Barcelona, el 1915 es funda la cooperativa Cadí a la Seu d'Urgell, el 1932 es funda la cooperativa lletera del Pallars a Sort, el 1950 es creen cooperatives lleteres a Bossòst i Vielha i el 1962 es constitueix Copirineu a la Pobla. La història del cooperativisme lleter pirinenc ha estat, però, una història plagada de fracassos que han entrampat els mateixos ramaders, i al cap dels anys queden només dues de les cooperatives, l'una d'elles subsistint amb més pena que glòria. A més a més, si s'exceptua la Cerdanya, la producció lletera pirinenca es troba avui clarament a la baixa i ha desaparegut pràcticament de la Vall d'Aran i l'Alta Ribagorça⁵.

Els motius d'aquesta evolució, com els de la indústria en general, són diversos i s'esgoten en poques línies. D'entrada, com tota activitat empresarial, les cooperatives lleteres tenien possibilitats de créixer i tenien un risc elevat de desaparèixer, jugant-hi un paper decisiu les capacitats personals del directius. Amb tot, el mateix origen de la producció lletera muntanyenca sembla portar implícita la catàstrofe; la indústria lletera pirinenca neix per abastar Barcelona de mantega i formatges i entra en crisi quan els mercats s'amplien i ha de competir amb altres àrees productores més eficaces. Potser hauria resistit d'haver desenvolupat productes transformats autòctons i diferenciats; però encara avui s'ofereix un producte estàndard copiat de l'exterior i ha calgut esperar als anys 1990 per a que una petita empresa de

Sort recuperi i comercialitzi el formatge de vaca local. Potser hauria subsistit, també, d'haver-hi hagut les condicions físiques per al manteniment de la vaca de llet, però les estretes valls pirinenques no donen per a molts recursos farratges i s'hauria d'haver optat per una vaca mixta, de llet i pastura, que no se sabé veure en el seu moment.

Si la industrialització no ha sabut treure profit dels recursos agraris del Pirineu, allò que queda és la venda de matèria primeres agràries sense valor afegit. Queden unes produccions (ordi, ametlles, porcs) a les àrees més meridionals i mediterrànies del Pirineu, que han de competir amb desavantatge amb els productors de la plana, i queda la ramaderia extensiva (vaca de carn, ovella, cavall) a les àrees més alpines, que topa amb la dura competència dels països de nova colonització, Austràlia, Argentina,... L'activitat agrària pirinenca és avui dia una activitat precària, pendent de la subvenció i pendent dels ingressos més segurs d'altres activitats; l'ocupació agrària no para de davallar i a la Vall d'Aran queden només 2 joves (menys de 35 anys) que es dediquin plenament al sector, per 27 a l'Alta Ribagorça, 63 al Pallars Sobirà, 138 al Jussà i 182 a l'Alt Urgell⁶. ¿Qui voldrà fer de jardiner del vast capital territorial que ara degenera: conreus i prats erms, prats i pastures abandonades i guanyades pels matolls i el bosc, cabanes enrunades, bancals que cauen i recs que es perden,...?.

Una redempció turística amb riscos

Si el fracàs o la feblesa de la industrialització no trenquen la decadència iniciada per les comarques pirinenques a mitjan del segle XIX, la nova cultura urbana i consumista que es desenvolupa a partir dels anys 1960 determina l'aparició d'una alternativa d'aspecte més consistent, el turisme. Ho demostra la Vall d'Aran, que recupera població i es converteix en una de les comarques més riques del país, esdevenint així un mirall per a la resta. ¿Serà aquesta, finalment, la sortida a l'endarreriment i la precarietat pirinenques?.

Només en algun llocs molt concret, si es pensa només en l'esquí, el motor de l'expansió turística actual. L'impacte de les estacions d'esquí alpí es limita a uns pocs quilòmetres al seu voltant i a la Vall d'Aran, per exemple, Les, Bossòst i la resta del Baix Aran es beneficien molt poc de l'estació de Baqueira i experimenten els mateixos problemes d'altres àrees pirinenques. Per altra part, el Pirineu té pocs dominis bons per a l'esquí alpí i això, unit a d'altres circumstàncies de gestió, fa que la majoria d'estacions tinguin un impacte econòmic molt reduït, Espot o Portainè sense anar més lluny, quan no han hagut de plegar, com ara Llessú⁷.

La fixació per l'esquí alpí, no hauria de fer oblidar que aquest no ve a ser altra cosa sinó l'excusa o detonant d'un desenvolupament urbà, que és el qui posa en marxa realment la transformació econòmica i social de les valls on incideix. Es tracta de desenvolupament urbà en el sentit social i econòmic; de nouvinguts que compren a les botigues, van als restaurants, passegen per les places, practiquen esports convencionals i s'allotgen en hotels i cases, tot alimentant l'economia local. I es tracta, naturalment, d'un desenvolupament urbà físic, que crea ciutat i consumeix un recurs força limitat a muntanya, els prats del fons de vall. ¿Pot incitar algú altre que l'esquí aquesta economia urbana, típicament de consum?.

¿Perquè no?. Poc té a veure amb l'esquí el creixement urbanístic de la Cerdanya i és perfectament imaginable en el futur un desenvolupament urbà aparellat a un Caldea termal, un gran centre d'esports d'aventura o, simplement, un entorn d'una gran qualitat ambiental com n'hi ha bastants a muntanya. Només cal que algun inversor hi vulgui veure el profit.

Sigui per un motiu sigui per un altre, els calés i projectes hauran de venir d'on n'hi ha, de Barcelona, de la mateixa manera que ho han fet per a l'esquí. I també hauran de venir de ciutat els consumidors que omplen hotels i apartaments, i que compren els pisos o els nous negocis que s'obren, a uns preus per metre quadrat similars als del centre de Barcelona. ¿No és des d'aquest punt de vista que sí que es pot parlar d'una muntanya integrada en la regió metropolitana de Barcelona?. Potser sí, però amb alguna particularitat ; que els consumidors urbans poden deixar d'interessar-se pel seu lloc pirinenc de vacances i els residents de tota la vida poden retrobar-se amb el seu paper d'observadors muts de tota aquesta història⁸.

Magnituds de la població i ocupació comarcals, 1996.

	Població 1996	Nombre d'ocupats per grans sectors				Evolució ocupació 1975-1996	
		S. agrari	Indústria	Construc ció	Serveis	S. agrari	Serveis
Alt Urgell	19004	789	1387	844	4001	36,7	154,4
Alta Ribagorça	3542	117	234	206	788	32,5	189,0
Cerdanya	12735	587	733	919	2910	47,1	153,6
Pallars Jussà	12809	732	848	449	2570	37,7	147,6
Pallars Sobirà	5814	357	313	304	1413	31,3	254,6
Val d'Aran	7047	70	402	440	2226	15,3	224,4

¹ . La constatació es dedueix clarament del treball dirigit per Joan Trullén de la UAB, "Dinàmiques econòmiques i territorials a la regió metropolitana" (Pacte Industrial de la Regió Metropolitana de Barcelona). Sobre el mateix tema dels mercats de treball incideix també Josep Roca des de la UPC (Centre de Política del Sòl i Valoracions), Josep Oliver des de la UAB (Caixa d'Estalvis de Catalunya), a banda dels estudis clàssics de Joaquim Clusa o Gabriel Palacios en el marc del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat.

² . Recollit a R.Ascón, H.Estalella i P.Riera, "Les divisions territorials: comarques i divisions administratives" ("Butlletí del Centre d'Estudis Urbanístics, Municipals i Territorials", núm.11-12, febrer-març de 1979). S'emmarca dins els treballs realitzats per l'Institut d'Estudis Territorials de la Universitat Autònoma de Barcelona, que a més de les trucades telefòniques estudià altres aspectes de les relacions de mercat que confirmen les tesis exposades i es recullen en diversos articles a E.Lluch i O.Nel·lo, "El debat de la divisió territorial de Catalunya" (Diputació de Barcelona, 1984).

³ . Per aquestes i altres afirmacions que segueixen hem retrec a l'explicació més detallada feta a "La crisi de la Catalunya rural" (Pagès editors, Lleida, 1999).

---

⁴ . Com inventari de la indústria muntanyenca es pot recordar el treball de Ramon Sorribes, “Les indústries tradicionals a les comarques de muntanya” (Departament de Política Territorial i Obres Públiques, 1993). La història dels aprofitaments hidroelèctrics es pot seguir, entre d’altres, a les tesis de M.Arqué, A.Garcia i X.Mateu, “El desenvolupament del capitalisme i les comarques rurals a Catalunya. El cas de l’Alt Pirineu” (UAB, 1979) i X.Tarraubella, “La Canadenca al Pallars; repercussions econòmiques de la construcció de l’embassament de Sant Antoni a la Conca de Tremp (1010-1920)” (UB, 1986).

⁵ . Per al sector agrari com per altres sectors, resulta decisiva la informació de les monografies comarcals editades per la Caixa de Catalunya en la col·lecció “Catalunya Comarcal”, que apareixen entre 1981 i 1991. De natura semblant és la informació dels Plans Comarcals de Muntanya, que ara es troben en la tercera fase i que han estat elaborats i editats pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat. Sinó, hi ha els estudis específics del sector agrari d’ A.F.Tulla, “Procés de transformació agrària en àrees de muntanya” (Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona, 1993) i de R.Majoral i F.López Palomeque, “Anàlisi de l’agricultura a la Vall d’Aran” (Departament d’Agricultura, Ramaderia i Pesca, 1983).

⁶ . Les xifres inclouen autònoms i assalariats, igual que els ocupats en la silvicultura i serveis directes a l’agricultura (I.Aldomà, “La població ocupada en el sector agrari a Catalunya”, Departament d’Agricultura, Ramaderia i Pesca, 2000).

⁷ . Manquen estudis i reflexions sobre les repercussions del turisme d’esquí al país. La tesi de F.López, “La producción del espacio de ocio en Cataluña. La Vall d’Aran” (UB, 1982) aporta una conclusió força interessants que no s’han actualitzat, per bé que en un número anterior d’Àrnica (núm.44, març 2000) es feia una petita incursió en el tema.

⁸ . Resulta complicat suscitar en poques línies les reflexions i l’actitud davant la transformació actual de l’espai pirinenc. Per això em remeto, encara, a “Amb el permís de Barcelona” (Pagès editors, 1999).